

Είδη βίας στο ζευγάρι και Οικογενειακή Συστημική Θεραπεία: αρχικές παρατηρήσεις και προβληματισμοί

Σπανέα Ευφροσύνη, Τομαράς Βλάσης, Πομίνι Βαλέρια

Ευφροσύνη Σπανέα Κλινική Ψυχολόγος, Συμβουλευτικό Κέντρο Αθήνας για την Ενδοοικογενειακή Βία. Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, Υπουργείο Εσωτερικών. Τελειόφοιτος προγράμματος εκπαίδευσης στην Συστημική Θεραπείας οικογένειας και ζεύγους –ΕΠΙΨΥ-Αθήνα. Μιαούλη 63 Μοσχάτο, 18345. Email: frersi@yahoo.gr. Τηλ: 6976066152

Βλάσης Τομαράς, Νευρολόγος - Ψυχίατρος, πρ.αν.καθηγητής ψυχιατρικής Πανεπιστημίου Αθηνών. Σύμβουλος Α΄ Ψυχιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών.

³Βαλέρια Πομίνι, Κλινική ψυχολόγος-ψυχοθεραπεύτρια. Α΄ Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών

Φωτογραφία Περικλή Αντωνίου

Περίληψη

Μια συχνή κριτική της φεμινιστικής προσέγγισης προς τη θεραπεία ζεύγους, είναι το ενδεχόμενο επαναθυματοποίησης του θύματος σωματικά και ψυχολογικά και η παροχή στον δράστη ενός πλαισίου που πιθανώς επιτρέπει την αυτοδικαίωση. Από την άλλη, η ατομική παρέμβαση στερεί τον θεραπευτή από τη ζωντανή παρατήρηση της έντονης αλληλεπίδρασης του ζεύγους. Σε αυτή την άλυτη ακόμη διαμάχη, για το αν πρέπει να γίνονται οι παρεμβάσεις μόνο στα θύματα ή και στα ζευγάρια, μπορεί

να είναι βοηθητική η διάκριση που προτείνεται από τον Johnson, η οποία στηρίχθηκε στην παρατήρηση ευρύτερων μοτίβων ελέγχου στη σχέση και όχι απλώς σε μεμονωμένα επεισόδια βίας. Παρουσιάζοντας αντίστοιχα περιστατικά από το Ιατρείο Οικογένειας του Αιγινήτειου Νοσοκομείου επιδιώκουμε να θέσουμε προβληματισμούς σχετικά με τις δυσκολίες που προκύπτουν όταν εργαζόμαστε συστημικά με ζευγάρια στα οποία υπάρχει βία, όπως και να εξετάσουμε το κατά πόσον μια τυπολογία όπως η ανωτέρω είναι βοηθητική για μια πιο επαρκή και ασφαλή θεραπευτική αντιμετώπιση.

Ως οικογενειακοί θεραπευτές, πολλές φορές καλούμαστε να εργαστούμε με ζευγάρια στα οποία υπάρχει έντονη σωματική βία. Έρευνες έχουν δείξει ότι στο 36% με 58% των ζευγαριών που αναζητούν θεραπεία έχει, μέσα στο προηγούμενο έτος, ασκηθεί σωματική βία από τον σύζυγο στη σύζυγο, ενώ το 37% και 57% των ανδρών δηλώνουν ότι δέχθηκαν σωματική επίθεση από τη σύζυγο (Jose & O'Leary, 2009). Είναι η θεραπεία ζεύγους η ενδεικνυόμενη θεραπεία για τέτοια ζευγάρια; Η απάντηση της φεμινιστικής θεώρησης, που κυριαρχεί στα προγράμματα παρέμβασης στην ενδοοικογενειακή βία στον δυτικό κόσμο, είναι ΟΧΙ (ενδεικτικά Avis, 1992, Bograd, 1984, Dobashand Dobash, 1979). Και εξηγούν στην κριτική τους προς τη θεραπεία ζεύγους ότι η έμφαση της συστημικής σκέψης στην κυκλική φύση της αλληλεπίδρασης παραθεωρεί τον κυρίαρχο ρόλο της διαφοροποίησης της εξουσίας (ανδρών και γυναικών, ενηλίκων και παιδιών) σε μια σχέση. Αυτή η παραγνώριση μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα να διακυβεύεται η ασφάλεια της γυναίκας, καθώς υπάρχει το ενδεχόμενο μετά από τη συζήτηση στη θεραπεία ενός φλέγοντος θέματος το θύμα να επαναθυματοποιηθεί σωματικά και ψυχολογικά. Επιπροσθέτως, όταν μπαίνουν το θύμα και ο θύτης μαζί στην θεραπεία, προσφέρεται ένα πλαίσιο που πιθανώς επιτρέπει την αυτοδικαίωση του θύτη.

Από την άλλη, η ατομική παρέμβαση στερεί τον θεραπευτή από τη ζωντανή παρατήρηση της έντονης αλληλεπίδρασης του ζεύγους. Πολύ συχνά οι σύντροφοι δηλώνουν ότι θέλουν να συνεχίσουν την σχέση, νιώθουν τόσο έντονα συναισθήματα και είναι τόσο απορροφημένοι ο ένας στον άλλον, που δεν θέλουν να δουν ψυχολόγο ατομικά, αλλά ως ζευγάρι. Τα ζευγάρια αυτά καλούνται να αντιμετωπίσουν τις απαιτήσεις και τα βάρη που έχει μια οικογένεια, όπως η διαχείριση των οικονομικών και η ανατροφή των παιδιών. Η βία μπορεί πολλές φορές να χρησιμοποιείται ως τρόπος αντιμετώπισης των στρεσογόνων παραγόντων και των διαπροσωπικών προβλημάτων. Η θεραπεία ζεύγους μπορεί να βοηθήσει το ζευγάρι να ανακαλύψει νέους, πιο λειτουργικούς τρόπους αλληλεπίδρασης και διαχείρισης των προβλημάτων (Nandini, 2016).

Στη θεραπεία ζεύγους μπορεί κανείς να εντοπίσει το πλαίσιο επικοινωνίας στο οποίο διαμορφώνεται η βίαιη συμπεριφορά και δημιουργείται η τάση επιβολής δύναμης και να παρέμβει *in vivo*. Είναι δηλαδή άλλο να πεις στον άντρα να παρατηρεί πότε γίνεται βίαιος και να φεύγει πριν αρχίζει να οργίζεται και άλλο να είσαι στο δωμάτιο με το ζευγάρι και να ρωτήσεις τον σύζυγο πότε αρχίζει να νιώθει τις πρώτες ενδείξεις έντασης και φόβου και, αφού αυτές εντοπιστούν, να πεις «αυτή είναι η στιγμή που θα πρέπει να πεις στον εαυτό σου: ώρα να φύγω». (Goldner, 1988, 2013).

Μια συστημική προσέγγιση μπορεί να βοηθήσει το ζευγάρι να αποκτήσει επίγνωση των ανισοτήτων στη δύναμη μεταξύ των μελών και να διευκολύνει την ανάπτυξη ενός πιο ισότιμου μοντέλου αλληλεπίδρασης. Η αναγνώριση επίσης της διαγενεακής μετάδοσης της βίας, ένα εύρημα κοινό στη βιβλιογραφία (βλ Dutton, 1998) μπορεί να βοηθήσει και τα δύο μέλη να κατανοήσουν τις παρούσες συμπεριφορές τους στο πλαίσιο στάσεων, προσδοκιών και προκαθορισμένων ρόλων των φύλων που έλαβαν από τις οικογένειες καταγωγής τους. Το να έχεις το ζευγάρι μαζί δεν σημαίνει ότι παρέχεις ένα πλαίσιο αυτοδικαίωσης του δράστη. Αντίθετα, μπορείς ως συστημικός θεραπευτής να ενθαρρύνεις τον σύζυγο να αναλάβει πλήρη ευθύνη της βίαιης συμπεριφοράς του και να ενδυναμώσεις τη σύζυγο ώστε να αναλάβει τον έλεγχο για την ασφάλεια της και τη συναισθηματική της υγεία (Goldner, 1988, 2013, Nandini , 2016, Stith et al. 2012).

Πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι οι κριτικές περί επικινδυνότητας φαίνεται ότι δεν ευσταθούν, καθώς τόσο οι γυναίκες όσο και οι άντρες εκτίμησαν εξίσου τα θετικά στοιχεία της θεραπείας ζεύγους, ιδίως την ύπαρξη ζεύγους θεραπευτών και από τα δύο φύλα στη συνεδρία, και ανέφεραν ότι ένιωσαν περισσότερο ασφαλείς, και μάλιστα συναισθηματικά, μετά τη συμμετοχή τους σε θεραπεία ζεύγους για την ενδοοικογενειακή βία (Lechtenberg et al. 2015, όπως αναφέρεται στους Vall et al., 2016). Σε μια πρόσφατη, σχετικά, ανασκόπηση διαφόρων μορφών θεραπειών ζεύγους στην ενδοοικογενειακή βία, η Stith και οι συνεργάτες της (2012) επισήμαναν ότι παρόλη τη δυσπιστία που δείχνουν οι κλινικοί και οι κοινωνικές υπηρεσίες, οι συστημικές θεραπείες που παρεμβαίνουν στο ζεύγος μπορούν με ασφάλεια να μειώνουν τη συχνότητα της σωματικής και ψυχολογικής ενδοοικογενειακής βίας, χωρίς να αυξάνουν τον κίνδυνο για τα θύματα.

Εξάλλου, τα ψυχοεκπαιδευτικά προγράμματα παρέμβασης που γίνονται μόνο σε δράστες ενδοοικογενειακής βίας φαίνεται (Babcock et al. 2004; Stith et al. 2004; Stith et al., 2003) ότι δεν είναι ιδιαίτερα αποτελεσματικά, καθώς έχουμε μεγάλο ποσοστό πρώιμης αποχώρησης από τη θεραπεία (*dropout*) και επανάληψης της βίας στο ζευγάρι. Αυτή η έλλειψη αποτελεσματικότητας αποδόθηκε από τον κοινωνιολόγο Johnson (2000) στο γεγονός ότι αντιμετωπίζουμε την ενδοοικογενειακή βία ως ενιαίο φαινόμενο και δεν διακρίνουμε την πιθανή ύπαρξη

διαφορετικών τύπων και μοτίβων βίας στο ζευγάρι. Όντως, τις τελευταίες δεκαετίες όλο και περισσότερες εμπειρικές έρευνες δείχνουν την ύπαρξη διαφορετικών «τύπων» δραστών και βίας στο ζευγάρι (Friendetal., 2011; Holtzworth-Munroe etal., 1994; Johnson, 1995; Johnson & Ferraro, 2000; Kellyetal., 2008). Μία από τις πιο γνωστές στη βιβλιογραφία τυπολογία είναι αυτή του Johnson και των συνεργατών του (Johnson, 1995; Leone etal, 2004), η οποία στηρίχθηκε στην παρατήρηση ευρύτερων μοτίβων ΕΛΕΓΧΟΥ στη σχέση, μοτίβων που εδράζονται στα κίνητρα των μελών του ζεύγους. Ο Johnson προσπάθησε να ερμηνεύσει τα αντιφατικά ευρήματα των ερευνών της ενδοοικογενειακής βίας που προέρχονται από τη φεμινιστική και την οικογενειακή προσέγγιση, διακρίνοντας δύο διαφορετικά είδη βίας στο ζευγάρι: την κοινή ή περιστασιακή βία και την τρομοκρατία στη σχέση, που αντιστοιχεί στη στερεότυπη εικόνα της κακοποιητικής σχέσης. Ο Johnson (1995), έχοντας επαρκή ευρήματα, υποστήριξε ότι οι φεμινιστικές έρευνες, που συνήθως αντλούν το δείγμα τους από κέντρα φιλοξενίας γυναικών θυμάτων βίας και βάσεις δεδομένων από το δικαστικό σύστημα, παρουσιάζουν άλλα ευρήματα όσον αφορά τα ποσοστά και την πορεία της σωματικής βίας στο ζευγάρι σε σχέση με τις έρευνες που γίνονται σε μεγάλα δείγματα από την κοινότητα. Αυτό συμβαίνει, σύμφωνα με τον ερευνητή, γιατί μελετούν πληθυσμούς που χαρακτηρίζονται από διαφορετικά είδη βίας. Σύμφωνα με τον Johnson, το είδος της βίας που βρίσκουμε πιο συχνά στον γενικό πληθυσμό είναι αυτό που ονομάζει **κοινή ή περιστασιακή βία (Common Couple Violence /situational violence)**. Πρόκειται για συγκρούσεις μεταξύ συντρόφων που δεν τα καταφέρνουν να διαχειριστούν επαρκώς τις διαφωνίες τους και οι οποίες κλιμακώνονται σε «ήπιες» μορφές βίας, αν και ενίοτε μπορεί να υπάρξουν και σοβαρότερα επεισόδια. Εδώ η βία δεν αποσκοπεί στον γενικό έλεγχο του συντρόφου, αλλά είναι προσωρινή, αποτέλεσμα μιας στρεσογόνου κατάστασης στην οποία προκύπτει μια συναισθηματική ένταση και το ένα μέλος ή και τα δύο αντιδρούν με βία, η οποία είναι συνήθως αμοιβαία, χαμηλής συχνότητας και τείνει να μην κλιμακώνεται με τον χρόνο. Αυτή είναι και η πιο συχνή μορφή βίας στα ζευγάρια, αν και δεν είναι το είδος της βίας που οι άνθρωποι σκέφτονται όταν ακούν για ενδοοικογενειακή βία. Από την άλλη, το είδος του πληθυσμού που βρίσκουμε στους ξενώνες ή στα αρχεία των δικαστηρίων αφορά στο είδος βίας, που οι συγγραφείς αποκαλούν **τρομοκρατία στη σχέση (Intimate Terrorism)**. Αυτό περιλαμβάνει μοτίβα βίας και συμπεριφορών που στοχεύουν στη διατήρηση της κυριαρχίας του δράστη. Η βία εδώ είναι πιο συχνή, κλιμακώνεται σε σοβαρά επεισόδια βίας, διατηρείται στον χρόνο και στη συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων ασκείται από άντρες που έχουν σεξιστικές ή πατριαρχικές πεποιθήσεις, ενώ είναι πιθανό να έχουν χαρακτηριστικά οριακής ή αντικοινωνικής διαταραχής προσωπικότητας (γι' αυτό και αυτό το είδος βίας αποκαλείται αλλιώς και χαρακτηρολογική (characterological)).

Πιο πρόσφατα ο Johnson (2008) επέκτεινε την τυπολογία του ώστε να περιλαμβάνει άλλα δύο είδη ενδοοικογενειακής βίας. (1) Την **Αντίσταση στη βία (violent resistant couples)**: Ένας σύντροφος είναι βίαιος και ελεγκτικός και ο άλλος είναι βίαιος αλλά όχι ελεγκτικός. Πρόκειται για χρήση βίας για να προστατεύσει κανείς τον εαυτό του από την εξακολουθητική θυματοποίηση από έναν δράστη. Οι θεραπευτές που αποτυγχάνουν να αξιολογήσουν το πλαίσιο και την πρόθεση μπορεί λανθασμένα να χαρακτηρίσουν τις αυτοπροστατευτικές συμπεριφορές ως κακοποιητικές πράξεις. Και (2) τον **Αμοιβαίο Έλεγχο μέσω της Βίας (mutual resistance violence)**: Εδώ έχουμε ένα ζεύγος όπου και οι δύο είναι κακοποιητές που παλεύουν για έλεγχο. Αυτός ο τύπος τείνει να είναι και ο πιο σπάνιος.

Να γιατί αποτυγχάνουν, μας λέει ο Johnson, τα προγράμματα παρέμβασης στην ενδοοικογενειακή βία: διότι η θεραπεία που παρέχεται σε όλους, στην πραγματικότητα είναι κατάλληλη μόνο για μια μειονότητα δραστών που ταιριάζουν στο προφίλ του «πατριαρχικού άντρα». Για τα ζευγάρια που αντιστοιχούν στον τύπο της περιστασιακής βίας θα ήταν πολύ πιο πρόσφορη και ασφαλής παρέμβαση μια θεραπεία ζεύγους (Simpson et al. 2008; Stith et al. 2004, 2012). Αντίστοιχα, κάποιοι ερευνητές τονίζουν ότι για τα ζευγάρια που βιώνουν τρομοκρατία στη σχέση ή στα οποία ο άνδρας είναι βίαιος και εκτός της οικογένειας του η θεραπεία ζεύγους θα πρέπει να αποφεύγεται, καθώς είναι πολύ πιθανό να θέτει τη γυναίκα σε κίνδυνο (Holtzworth-Munroe, 2001).

Οι Stith και συνεργάτες (2012) καθώς και οι Vall και συνεργάτες (2016) προτείνουν τέσσερις όρους που πρέπει να πληρούνται προκειμένου η θεραπεία ζεύγους να εφαρμοστεί σε ζευγάρια που βιώνουν ενδοοικογενειακή βία: 1. Όταν υπάρχει χαμηλή προς μέτρια βία, 2. Όταν και οι δύο σύντροφοι εκούσια συμφωνούν να συμμετάσχουν στη θεραπεία και επιθυμούν να παραμείνουν μαζί, 3. Όταν και οι δύο σύντροφοι θέλουν να σταματήσει η βία και 4. Όταν η βία είναι αμοιβαία.

Προκειμένου να δούμε αν η παραπάνω τυποποίηση είναι βοηθητική στην κλινική πράξη, μελετήσαμε τρία ζευγάρια τα οποία απευθύνθηκαν στο Ιατρείο Οικογένειας του Αιγινήτειου Νοσοκομείου λόγω συχνών και βίαιων συγκρούσεων και ολοκλήρωσαν έναν κύκλο (πάνω από 10 συνεδρίες) συστημικής θεραπείας ζεύγους. Στο πρώτο ζευγάρι, που θα το ονομάσουμε Ζεύγος Α., ο άνδρας είναι 47 ετών, ιδιωτικός υπάλληλος, ενώ η γυναίκα, 42 ετών, εργάζεται περιστασιακά, και έχουν πέντε παιδιά. Ο μεγαλύτερος γιος είναι 23 ετών, σπουδάζει προγραμματιστής ενώ η μικρότερη κόρη είναι 3,5 ετών. Ο γάμος έγινε στον τέλος της εγκυμοσύνης της γυναίκας στο πρώτο τους παιδί, ενώ ο πατέρας του συζύγου είχε αντιρρήσεις για τον γάμο. Το ζευγάρι είχε από την αρχή προβλήματα στη σχέση του, και η γυναίκα παραπονιέται για εξωσυζυγικές σχέσεις του συζύγου. Τα τελευταία πέντε χρόνια υπάρχουν έντονα επεισόδια ξυλοδαρμού, μερικά εκ των οποίων λαμβάνουν χώρα μπροστά στα παιδιά. Σε πρόσφατο επεισόδιο η γυναίκα, με εισαγγελική

παραγγελία ζήτησε ψυχιατρική εξέταση του συζύγου. Του διαγνώστηκε διαλείπουσα εκρηκτική διαταραχή και του χορηγήθηκε αγωγή. Τα επεισόδια βίας συνεχίστηκαν. Ο άντρας έχει φύγει από το σπίτι δύο φορές με στόχο να χωρίσουν αλλά έχει τελικά ξαναεπιστρέψει. Στο παρελθόν είχαν επισκεφθεί οικογενειακό θεραπευτή αλλά διέκοψαν στην έκτη συνεδρία, ύστερα από επεισόδιο κακοποίησης. Η γυναίκα εδώ φαίνεται να είναι έντονα προσκολλημένη στον σύζυγο, και ζητά από τον ίδιο δέσμευση και φροντίδα.

Στο δεύτερο ζεύγος Β., ο σύζυγος 55 ετών είναι οικοδόμος και η γυναίκα, αλλοδαπή, 46 ετών, ασχολείται με οικιακά. Έχουν τρία παιδιά 15, 13 και 11 ετών αντίστοιχα. Ο γάμος έγινε λόγω εγκυμοσύνης. Εδώ η βία υπάρχει από την αρχή της σχέσης, ήταν αρχικά έντονη, με υψηλό βαθμό επικινδυνότητας (χρήση μαχαιριού ως μέσο απειλής), προκαλείτο από ασήμαντες αφορμές (πχ γιατί οι πατάτες δεν έχουν λάδι), γινόταν μπροστά στα παιδιά και συνυπήρχε με στοιχεία ζηλοτυπίας και εν γένει έντονα χαρακτηριστικά στοιχεία καχυποψίας του συζύγου. Υπάρχει και οικονομική βία, με τον σύζυγο να καταστρέφει κάθε προσπάθεια που κάνει η γυναίκα να βρει εργασία και να έχει δικά της έσοδα. Η σωματική βία έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια, ενώ η λεκτική βία είναι πολύ οξεία. Η γυναίκα φαίνεται κουρασμένη και απομακρυσμένη συναισθηματικά από τον σύζυγο.

Στο τρίτο ζευγάρι Γ. ο σύζυγος είναι 55 ετών φύλακας σε εταιρεία, ενώ η γυναίκα είναι 40 ετών, πανεπιστημιακής εκπαίδευσης αλλοδαπή και σταμάτησε να εργάζεται μετά τον γάμο. Έχουν μια κόρη 2 ετών. Γνωρίστηκαν μέσω του διαδικτύου και παντρεύτηκαν μέσα σε λίγους μήνες. Ο σύζυγος φαίνεται να δυσκολεύεται γνωστικά, είναι κοινωνικά απομονωμένος, έχει έντονο άγχος θανάτου (δικού του ή του μωρού) και καχυποψία. Δεν τελείωσε το σχολείο ενώ άφησε λόγω δυσκολίας την τεχνική σχολή που πήγαινε. Μέχρι σήμερα έχει αλλάξει πολλές εργασίες, τις οποίες εγκαταλείπει. Η γυναίκα φαίνεται πιο συγκροτημένη γνωστικά, δεν εκφράζεται συναισθηματικά ενώ εμφανίζει μια έντονη οικονομική διεκδίκηση προς τον σύντροφο. Από τη γέννηση του παιδιού και μετά υπάρχουν έντονες συγκρούσεις στο ζευγάρι, που λίγες έχουν καταλήξει σε σωματική βία που φαίνεται να είναι αμοιβαία. Το πρόβλημα εστιάζεται στη λεκτική βία και στη δυσκολία των συζύγων να επιλύσουν τις διαφορές τους.

Στα δύο πρώτα ζευγάρια η βία ήταν έντονη, συχνή και υπήρχαν στο παρελθόν επεισόδια βίας που είχαν καταλήξει σε τραυματισμό της γυναίκας. Στο τρίτο ζευγάρι η σωματική βία ήταν σποραδική και αμοιβαία. Και στους τρεις συζύγους φαίνεται να υπάρχουν χαρακτηριστικά προβλήματα (οξυθυμία, καχυποψία). Οι παρατηρήσεις μας συνοψίζονται στα εξής:

Η διάκριση που γίνεται στην ανωτέρω τυπολογία μεταξύ παρορμητικής βίας, που προκύπτει στα πλαίσια μιας σύγκρουσης, και προσχεδιασμένης (instrumental),

βίας, ως μέσο που αποβλέπει στον έλεγχο του συντρόφου φαίνεται να είναι αρκετά απλουστευτική. Και στο τρίτο ζευγάρι, που βάσει της κατάταξης του Johnson, θα ήταν ένα ζευγάρι περιστασιακής βίας, υπήρχαν αρκετές συμπεριφορές ελέγχου του συντρόφου (πχ έλεγχος του κινητού, αποκλεισμός από το facebook και το ίντερνετ) προς την αλλοδαπή γυναίκα του, ενώ στα δύο πρώτα ζευγάρια είχαμε και επεισόδια βίας, στα οποία το κίνητρο φαίνεται να ήταν η ματαίωση και ο θυμός του συντρόφου εξαιτίας ενός συγκεκριμένου περιστατικού, και όχι τόσο η επιθυμία ελέγχου της συντρόφου του.

Αυτό που παρουσιαζόταν συστηματικά και στα τρία ζευγάρια ήταν ότι τα περιστατικά βίας ή η επιθετική συμπεριφορά φαίνονταν να προκύπτουν στα πλαίσια μιας οργάνωσης της επικοινωνίας όπου κυριαρχεί αφενός ο **ανταγωνισμός** και αφετέρου η **έντονη εμπλοκή**.

Το κυρίαρχο και το πιο έκδηλο χαρακτηριστικό των ζευγαριών που είχαν βία είναι η παρουσία ενός **αμοιβαίου, πολεμικού ανταγωνισμού**.

(Στην παρατήρηση της θεραπεύτριας ότι η σχέση τους είναι πολεμική και την ερώτηση αν σκέφτονται ποτέ την εκχειρία, η σύζυγος στο ζεύγος Β. απαντάει:

«Είναι σαν να λέμε έχει τελειώσει ο πόλεμος, αλλά στα σύνορα σκοτώνουν ακόμα...»)

Η επικοινωνία μοιάζει με αυτό που στην θεωρία παιγνίων αποκαλείται παίγνιο μηδενικού αθροίσματος. Για να δικαιωθεί ο ένας, ο άλλος πρέπει να έχει άδικο. Για να κερδίσει ο ένας, ο άλλος πρέπει να χάσει. Και γι' αυτό η προτροπή προς έναν τρόπο σκέψης συνεργατικό φαίνεται να παραβλέπεται από το σύστημα. Αυτή η διχοτομική, άκαμπτη δομή αντανακλάται στους λόγους των συμμετεχόντων.

«Δεν μπορώ να της ζητήσω συγγνώμη γιατί είναι σαν να παραδέχομαι ότι εγώ είμαι ο τρελός. Μου φαίνεται παράλογο. Είναι σαν να λέω ότι εγώ είμαι ο τρελός και εσύ τα έκανες σωστά... όταν φτάνω σε τέτοιο σημείο και ξεσπάω σημαίνει ότι βλέπω φως-φανάρι το δίκιο δηλαδή τρελαίνομαι... θα δεχθούμε το λάθος για σωστό;...»

«δεν είναι αυτή ο Αϊνστάϊν κι εγώ ο ηλίθιος...» (ο σύζυγος Β)

Η σύντροφος περιγράφεται ως μια εχθρική μορφή, ως μια σύγχρονη Πανδώρα, που ενώ εξωτερικά φαίνεται ευγενική, εσωτερικά έχει το πνεύμα απατεώνα και μια όρεξη αδηφάγα. Σε αυτό που στοχεύει είναι η οικονομική εκμετάλλευση και, εν τέλει, η εξάντληση του συντρόφου. Έτσι, και οι τρεις άντρες στα παραπάνω

ζευγάρια, χαρακτηρίζαν τη γυναίκα ως σπάταλη, που απλώς τρώει τα χρήματα του συζύγου και τον εξαντλεί οικονομικά:

«Υπήρχε τότε μεγάλο οικονομικό πρόβλημα. Η Δ. δεν δούλευε. Παρόλα αυτά έκανε συνέχεια έξοδα... πράγμα που με έκανε να τα παίρνω στο κρανίο, να το πω λαϊκά... δεν μπορεί εγώ να δουλεύω 15 και 16 ώρες και να έρχονται βροχή τα έξοδα... κάποια στιγμή δεν άντεξα...» (ο σύζυγος Α)

«Δούλευα 5:30 πμ με 5:30 μμ... Είχε μουδιάσει το χέρι μου και είχα πόνους στη μέση. Να παλεύω κάθε μέρα για τον ΕΜΦΙΑ κι αυτή να βλέπει TV και μετά να φταίω εγώ.... Όλη μέρα καναπές και τηλεκοντρόλ..... θέλει μόνο να νευριάζει τον άλλον και να τον ταπεινώνει...» (ο σύζυγος Β)

«Είναι τεμπέλα σας λέω... όλη την μέρα ασχολείται με ένα παιδί... δεν κάνει τίποτα... εγώ ο μ... που φροντίζω για όλα και ποτέ δεν είναι ευχαριστημένη» (ο σύζυγος Γ)

Διατηρώντας στον νου τους την εικόνα ότι είναι μόνοι ενάντια σε έναν εχθρικό κόσμο, οι παραπάνω σύζυγοι προστατεύονται με το πέπλο του αυτοοίκτου και της ευλογοφανούς αγανάκτησης, γεγονός που τροφοδοτεί περαιτέρω τον θυμό τους.

Ακόμη και διαφορές που σε άλλα ζευγάρια θα ήταν ανεπαίσθητες ή ουδέτερες (πχ στο τρίτο ζευγάρι το θέμα της διαφοράς ήταν αν το υγιές παιδί τους θα τρώει το ασπράδι του αβγού ή όχι) πυροδοτούν την έναρξη μιας ανταγωνιστικής διαμάχης, που αρχίζει συνήθως με έντονη κριτική, υποτιμητικά σχόλια, έντονες φωνές, απειλές για να κλιμακωθεί ενίοτε σε επεισόδια βίας. Φυσικά στοιχεία της οικογενειακής ζωής, όπως μια ασθένεια του παιδιού, γίνονται αφορμές μομφής του ενός προς τον άλλον και έναρξης επιθετικής διαμάχης.

«Το παιδί το πήγες στη δική σου εκκλησία και κόλλησε την ίωση. Θα σε κάνω κομματάκια και θα σε στείλω στη χώρα σου... (άντρας ζεύγους Γ)

«Είσαι τρελός... εσύ της μετέδωσες την ασθένεια που πήρες τη μικρή στη δουλειά και ο συνάδελφός σου είχε τα παιδιά του άρρωστα» (γυναίκα ζεύγους Γ)

Στοιχεία της οικογενειακής ζωής, που σε μη βίαια ζευγάρια λειτουργούν ως παράγοντες εγγύτητας και φροντίδας, όπως η σεξουαλικότητα, η γνώση των ευαίσθητων στοιχείων του συντρόφου, το μεγάλωμα των παιδιών, στα βίαια ζευγάρια στρατολογούνται στην υπηρεσία της ανταγωνιστικής επιθετικότητας. Έτσι, η ερωτική επαφή βιώνεται ως παραβίαση του σώματος ή της θέλησης του συντρόφου: (Άντρας Β.: «Είναι ξύλο απελέκητο... εγώ παίρνω πάντα την πρωτοβουλία (εν. την ερωτική)»... «Ο Γ. νομίζει ότι με το σεξ θα είναι όλα καλά...

ενώ δεν επικοινωνούμε...», «την ώρα που ο Γ. θέλει να ικανοποιεί μια ανάγκη του δεν θέλει εμένα...». (γυναίκα ζεύγους Α.). Με τον ίδιο τρόπο προσδοκούν από τα παιδιά συμμαχία στην οικογενειακή διαμάχη. «Το κακό είναι ότι το κάνουμε μπροστά στα παιδιά... και της λέω να σταματήσει και δεν σταματάει» (άντρας ζεύγους Α.).... «Θα ήθελα από τα παιδιά να με προστατεύουν ενώ αυτά μένουν στο δωμάτιο τους...» (γυναίκα ζεύγους Α.).

Οι συγκρούσεις του ζευγαριού, πέραν του ότι είναι συχνές, χαρακτηρίζονται από αμοιβαία αρνητικότητα. Κάθε μέλος τείνει να ανταποδίδει, λεκτικά ή σωματικά, την επίθεση που δέχθηκε. Και είναι ενδιαφέρον ότι οι γυναίκες που δέχονται σωματική βία, και θα περίμενε κανείς να είναι πιο φοβισμένες, τείνουν να συνεχίζουν την αρνητική συμπεριφορά όταν η βία αρχίζει.

«Άκου να σου πω, το κακό που κάνεις εσύ μπορώ να στο κάνω κι εγώ» (σύζυγος Β. προς τον άντρα της).

«Μου λέτε ότι με φοβάται, τότε γιατί δεν σταματά όταν μαλώνουμε; Της λέω να σταματήσει και δεν σταματάει... λέει, λέει, λέει, λέει... πραγματικά δεν με αφήνει να ηρεμήσω... δεν σταματάει... δεν σταματάει... της λέω φύγε και έρχεται και με τσιγκλάει... δεν άντεξα, ξεπέρασα τα όρια μου και της έδωσα ένα χαστούκι... τότε αυτή μου έγδαρε το πρόσωπο... γι' αυτό και την έπιασα από το μαλλί για να σταματήσει...» (άντρας Α. περιγράφει επεισόδιο βίας).

Γενικά, φαίνεται ότι απουσιάζουν σε αυτά τα ζευγάρια οι «τελετουργίες υποχώρησης». Διαμάχες και εντάσεις υπάρχουν σε όλα τα ζευγάρια, ευτυχημένα ή δυστυχημένα, όμως υπάρχει μια κόκκινη γραμμή την οποία δεν περνούν. Υποχωρούν πριν κλιμακωθεί η διαμάχη. Κάποιοι συμβιβάζονται, κάποιοι φεύγουν από τη σκηνή της έντασης. Στα συγκεκριμένα ζευγάρια, επειδή ήταν απρόβλεπτο τότε θα ξεσπούσε η βία, η σύζυγος δεν υποχωρούσε απέναντι στη διεκδίκησή της και όταν ένιωθε τον κίνδυνο ήταν πλέον αργά.

Η ένταση και η πολεμικότητα της διαμάχης φαίνεται να είναι ένα ειδοποιητικό χαρακτηριστικό των βίαιων ζευγαριών. Φρονούμε ότι από την αρχή ο θεραπευτής θα πρέπει να αξιολογεί το είδος της βίας, λεκτικής και σωματικής, και τη συχνότητά της, ως ενδείξεις του βαθμού καταστροφικότητας που υπάρχει στο ζευγάρι, καθώς και τη μεταβολή τους στον χρόνο. Η επιθετικότητα τείνει να μονοπωλεί την επικοινωνία του ζευγαριού ή να είναι η εξαίρεση σε μια κατά τα άλλα σχέση αγάπης; Η εριστικότητα και η φιλοπόλεμη διάθεση εκδηλώνεται σε συγκεκριμένα συγκρουσιακά θέματα του ζευγαριού ή υπάρχουν ξεσπάσματα βίας για ασήμαντες αφορμές; Η επιθετικότητα στρέφεται και σε άλλα άτομα εκτός της οικογένειας, ακόμη και στον ίδιο τον θεραπευτή;

Ο θεραπευτής χρειάζεται να αξιολογήσει αν ο επιτιθέμενος αναλαμβάνει την ευθύνη της επιθετικότητας του. Ο δράστης τείνει να ελαχιστοποιεί, να αρνείται ή να διαστρεβλώνει την ευθύνη του για τη βία; Βλέπει τη βία ως απώλεια ελέγχου ή ως κάτι για το οποίο δεν ευθύνεται ο ίδιος αλλά το θύμα;

Με τον τρόπο που μου μίλησε, θύμωσα και σήκωσα χέρι... ήταν συνέχεια της λεκτικής της βίας...»(σύζυγος Α)

Ακούστε με λίγο... Άνθρωπος είμαι δεν είμαι ντουλάπα. Κάποια στιγμή έχω και νεύρα... τρελαίνομαι, θολώνω και μπορώ να τη σκοτώσω καμιά φορά... Αυτό που κάνω εγώ (ενν. η χειροδικία) είναι αποτέλεσμα αυτών των πράξεών της που δεν δικαιολογούνται...(σύζυγος Β)

Επίσης, είναι σημαντικό να αξιολογηθεί η ικανότητα των συντρόφων να στοχάζονται ψυχολογικά πάνω στις αιτίες της επιθετικότητάς τους. Μπορούν να δουν τον ρόλο τους στη δημιουργία της βίας; Μπορούν να δουν ότι οι δυσκολίες και οι δυσαρέσκειες στη σχέση τους οδήγησαν να αντικαταστήσουν την αγάπη και τον σεβασμό με την επιθετικότητα;

Σύγχρονες έρευνες (Vall et al., 2016) δείχνουν ότι σημαντικός προβλεπτικός παράγοντας της πορείας της θεραπείας ζεύγους στην ενδοοικογενειακή βία είναι η κοινή τους αφήγηση προς τα περιστατικά της βίας, αν συμφωνούν στο ότι συνέβη ένα περιστατικό βίας και στο πώς έγινε.

Παρόλη όμως τη χαμηλή συζυγική ικανοποίηση και την επιθετικότητα, αυτό που χαρακτήριζε τα τρία ζευγάρια ήταν μια έντονη επιθυμία, μια **άσβεστη λαχτάρα, δίψα (craving)** που σχετίζεται με μια νοσταλγική και εξιδανικευμένη πρόσληψη της αγάπης. Και οι δύο σύντροφοι ζητούν εναγώνια την αλλαγή της συμπεριφοράς του συντρόφου και εξαρτώνται από αυτόν. Και τα τρία ζευγάρια, και ιδίως το πρώτο, χαρακτηρίζονταν από έντονη εμπλοκή, καθώς και από συχνή σεξουαλική επαφή. Ο Cecchin είχε επισημάνει το έντονο πάθος που ενδέχεται να υπάρχει στα ζευγάρια με βία:

«Ως θεραπευτές που έχουν ιδιαίτερη αγάπη για την συστημική προσέγγιση, μια παρατήρηση που έχουμε βρει χρήσιμη είναι ότι, σε πολλά περιστατικά που εμπειρεύουν βία, υπάρχει ένα υπόγειο ρεύμα σεξουαλικού πάθους –ένα κυρίαρχο πρότυπο που έχουμε συναντήσει δουλεύοντας με πολλές βίαιες οικογένειες, που είχαν παραπεμφθεί σε θεραπεία από το δικαστήριο. Μας τράβηξε το ενδιαφέρον η ιδέα ότι, σε πολλές περιπτώσεις το πάθος κατά κάποιο τρόπο κρατάει το ζευγάρι μαζί, παρόλο που υπάρχει έντονη βία στη σχέση». (Cecchin, Land and Ray, σ. 36)

Και αν δεν αφουγκραστεί κανείς αυτήν την δίψα (craving), που φαίνεται ότι κρατάει ενωμένο το ζευγάρι, δεν θα μπορέσει να κατανοήσει αυτό το αινιγματικό φαινόμενο που ονομάζεται ενδοοικογενειακή βία και τα αντιφατικά μηνύματα που λαμβάνουν οι θεραπευτές σχετικά με το στάτους της σχέσης. Έτσι έχουμε το παράδοξο φαινόμενο, στο πρώτο ζευγάρι η γυναίκα σε απελπισία και θυμό να τηλεφωνεί με κλάματα στους θεραπευτές μετά από ένα επεισόδιο βίας ζητώντας βοήθεια, και στο επόμενο ραντεβού η ίδια να διεκδικεί την αγάπη του συντρόφου της και να τον κατηγορεί για απιστία. Αντίστοιχα, στο δεύτερο και τρίτο ζευγάρι ο σύντροφος που λαισοδορεί και υποτιμά τη σύζυγό του να φαίνεται συντετριμμένος στην πιθανότητα χωρισμού. Πίσω από αυτό το επικίνδυνο παιχνίδι πολέμου, υπάρχει μια ισχυρή λαχτάρα ένωσης και ζωής. Ίσως θα ήταν πρόσφορο στην κλινική πράξη, ο θεραπευτής να διερευνά ποια είναι η επιθυμία, το όνειρο, το πάθος που κρατάει τους ανθρώπους αυτούς μαζί, σε βαθμό που να διακινδυνεύουν τις ζωές τους, την ψυχική υγεία την δική τους και των παιδιών τους.

Τα αναφερόμενα χαρακτηριστικά (επιθετικός ανταγωνισμός, έντονη εξάρτηση) φαίνεται πως δεν εμφανίζονται αποκλειστικά στα ζευγάρια αυτά αλλά μάλλον σε μεγαλύτερη ένταση σε σχέση με τα μη βίαια ζευγάρια. Με άλλα λόγια, μπορεί τα προβλήματα των βίαιων ζευγαριών απλώς να είναι ακραίες εκδοχές τρόπων επικοινωνίας και σχέσεων, που τα άλλα ζευγάρια βιώνουν περιστασιακά.

Όπως αναφέρει η Virginia Goldner, ψυχαναλύτρια, οικογενειακή θεραπεύτρια και φεμινίστρια, που έχει ασχοληθεί χρόνια με τη θεραπεία ζευγαριών στα οποία υπάρχει βία:

Όσο εντρυφώ στα θέματα των ζευγαριών όπου υπάρχει βία, τόσο νιώθω ότι δεν πρόκειται τόσο για άρρωστους ανθρώπους σε κακές σχέσεις, αλλά μάλλον για υπερβολικές εκδοχές συναισθηματικά φορτισμένων συγκρούσεων γύρω από τα θέματα της εξάρτησης, της αυτονομίας και του χωρισμού που όλα τα ζευγάρια διαπραγματεύονται. Πράγματι, η σύγχρονη έρευνα στη θεωρία του συναισθηματικού δεσμού των ενηλίκων υποστηρίζει κάτι τέτοιο.... οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα θέματα του συναισθηματικού δεσμού είναι ιδιαίτερα έντονα και άλυτα στις κακοποιητικές και βίαιες σχέσεις (Goldner, 2008, σ. 350)

Παραμένει το ερώτημα: Μπορεί η οικογενειακή θεραπεία να βοηθήσει τα ζευγάρια τα οποία είναι δεμένα σε έναν γόρδιο δεσμό άκαμπτης και ακραίας, αμφιθυμικής μορφής επικοινωνίας; Πώς μπορούν να απεμπλακούν από αυτόν τον μοιραίο χορό; Μέσα από τη θεραπευτική πορεία των τριών αυτών ζευγαριών, παρατηρήσαμε ότι η συστημική θεραπεία ζεύγους επιτρέπει να υπάρξει κάποιος στοχασμός και στα δύο μέλη και να εκφραστούν λεκτικά οι επιθετικές τους εκδραματίσεις. Όντως, και στο πρώτο ζευγάρι όπου υπήρχε ενεργή σωματική βία, όσο προχωρούσε η θεραπεία αυτή μειωνόταν και στο τέλος σταμάτησε. Όμως, το πιο ενδιαφέρον είναι

ότι τα ζευγάρια μέσα από τη θεραπευτική διαδικασία άρχισαν να στοχάζονται και να αξιολογούν την έντονη επιθυμία προς τον άλλον. Επισημαινόταν τόσο η ευθύνη του δράστη όσο και η δίψα για σημαντικότητα και αναγνώριση από τον σύντροφο. Αυτό που έκανε η θεραπεία, πέρα των άλλων της στόχων, ήταν να συνειδητοποιήσουν και τα δύο μέλη ότι αυτό που ζητούσαν από τον άλλον δεν μπορούσαν να το πάρουν. Δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους. Το καθρέφτισμα αυτής της λαχτάρας και η συνειδητοποίηση από τη γυναίκα ότι δεν θα ικανοποιηθεί, η αποδόμηση του ρομαντικού ονείρου, είχε ως αποτέλεσμα στα δύο από τα τρία ζευγάρια οι γυναίκες να αποφασίσουν να αυτονομηθούν, να αναζητήσουν εργασία και να φύγουν από τη σχέση, ενώ στο πρώτο ζευγάρι άρχισαν να μιλούν ανοιχτά και με σχέδιο για χωρισμό.

Σχέσεις που ενέχουν βία, όπου τα μέλη είναι τόσο απελπισμένα και εξαγριωμένα, αποτελούν μεγάλη πρόκληση για τη συστημική θεραπεία. Η αξιολόγηση της καταστροφικότητας και του πάθους στη σχέση, του «τραύματος της αγάπης», φρονούμε ότι εμπλουτίζει περισσότερο την κλινική μας πράξη από ότι η εναλλακτική ενός μονοδιάστατου ελέγχου.

Παραμένει ανοιχτό και προς διερεύνηση το θέμα της ασφάλειας, πώς είναι δυνατόν να παρέμβει κανείς σε αυτή τη διαδικασία και να κάνει την αγάπη να είναι πιο ασφαλής για τη γυναίκα και να βιώνεται ως λιγότερο απειλητική από τον άντρα. Στη βάση μιας προσεκτικής αξιολόγησης και λαμβάνοντας υπόψη την ασφάλεια, η θεραπεία θα ήταν ίσως σκόπιμο να εξατομικεύεται για κάθε ζευγάρι.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Avis, J. M. (1992). Where are all the family therapists? Abuse and violence within families and family therapy's response. *Journal of Marital and Family Therapy*, 225–232.

Babcock, J. C., Green, C. E., & Robie, C. (2004). Does batterers' treatment work? A meta-analytic review of domestic violence treatment. *Clinical Psychology Review*, 1023–1053.

Bograd, M. (1984). Family systems approaches to wife battering: A feminist critique. *American Journal of Orthopsychiatry*, 558–568.

Cecchin G., Lane G & Wendel A.R. (1992). *Irreverence. A Strategy for Therapists Survival*. London. KarnacBooks. Μετάφραση στα Ελληνικά Ε. Σαμαρά. *Ασέβεια. Μια στρατηγική επιβίωσης για θεραπευτές*, UniversityStudioPress, Θεσσαλονίκη, 2009.

Dobash, R. E. and Dobash, R.P. (1979). *Violence against Wives*. New York: The Free Press.

Dutton, D. (1998), *The Abusive Personality*. New York: Guilford Press

Friend, D., Bradely, R., Thatcher, R. & Gottman, J. (2011). *Typologies of intimate partner violence: Evaluation of a screening instrument for differentiation*. *Journal of Family Violence*, 551–563.

Goldner, V. (1988). The Treatment of Violence and Victimization in Intimate Relationships, *Family Process*, 263-86

Goldner, V. (2013). When Love Hurts: Treating Abusive Relationships. *Psychoanalytic Inquiry*, 346–372.

Holtzworth-Munroe A, Stuart GL. (1994). Typologies of male batterers: Three subtypes and the differences among them. *Psychological Bulletin*, 476–497.

Holtzworth-Munroe, A. (2001). Standards for batterer treatment programs: How can research inform our decisions? *Journal of Aggression Maltreatment & Trauma*, 165–180.

Johnson, M. P. (1995). Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women. *Journal of Marriage & the Family*, 283–294.

Johnson, M. P. (2008). *A typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*. Boston: Northeastern University Press

Johnson, M. P., & Ferraro, K. (2000). Research on domestic violence in the 1990's: Making distinctions. *Journal of Marriage and the Family*, 948–963

Jose, A., & O'Leary, K. D. (2009). Prevalence of partner aggression in representative and clinic samples. In K. D. O'Leary & E. M. Woodin (Eds.), *Psychological and physical aggression in couples: Causes and interventions* (pp. 15–35). Washington, DC: American Psychological Association.

Kelly, Joan B.; Johnson, Michael P (2008). *Differentiation Among Types of Intimate Partner Violence: Research Update and Implications for Interventions*. *Family Court Review*, 476-499.

Leone, J. M., Johnson, M. P., & Cohan, C. L. (2007). Victim help seeking: Differences between intimate terrorism and situational couple violence. *Family Relations*, 427–439.

Nandini M. (2016). Perspectives on Treating Couples Impacted by Intimate Partner Violence. [*Journal of Family Violence*](#), 1-7.

Simpson, L. E., Atkins, D. C., Gattis, K. S., & Christensen, A. (2008). Low-level relationship aggression and couple therapy outcomes. *Journal of Family Psychology*, 102–111.

Stith, S. M., McCollum, E. E., Amanor-Boadu, Y., & Smith, D. (2012). Systemic treatments for domestic violence. *Journal of Marital and Family Therapy*, 220–240.

Stith, S. M., Rosen, K. H., & McCollum, E. E. (2003). Effectiveness of couples treatment for spouse abuse. *Journal of Marital and Family Therapy*, 407–426.

Stith, S. M., Rosen, K. H., McCollum, E. E., & Thomsen, C. J. (2004). Treating intimate partner violence within intact couple relationships: Outcomes of multi-couple versus individual couple therapy. *Journal of Marital and Family Therapy*, 305–318.

Vall, B., Seikkula, J., Laitila, A. & Holma, J. (2016). Dominance and Dialogue in Couple Therapy for Psychological Intimate Partner Violence. [*Contemporary Family Therapy*](#), 223–23